

СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА НА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ

STATE AND TRENDS OF DEVELOPMENT OF SMALL ENTERPRISE ON AGRICULTURAL TERRITORIES

Коробка С.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту,
Львівський національний університет ветеринарної
медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького

Korobka Svitlana

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor Department of Management,
Lviv National University of Veterinary Medicine
and Biotechnology named after S.Z. Gzhitsky

У статті досліджено стан та тенденції розвитку малого підприємництва на сільських територіях. Відзначено, що малі підприємства займають значну частку в розвитку виробництва. Можна стверджувати, що розвиток малого підприємництва на сільських територіях перебуває у критичному стані і призводить до дестабілізації економіки. Створення та розвиток малого підприємництва на сільських територіях має певні позитивні переваги. Подано визначення поняття «сільські території». Наведено показники розвитку малого підприємництва на сільських територіях. Перераховано основні проблеми розвитку малого підприємництва на сільських територіях. Виділено основні чинники розвитку малого підприємництва на сільських територіях. Зазначено, що основною метою розвитку малого підприємництва на сільських територіях має стати формування конкурентного середовища, а також створення певного сприятливого економічного, екологічного і соціального середовища. Подальший розвиток малого підприємництва на сільських територіях залежатиме від налагодження механізму ефективного взаємодії між державою та підприємництвом. Перспективою подальшого дослідження вбачаємо у вивченні регіональних особливостей розвитку малого підприємництва на сільських територіях. Одержані результати можуть на локальному рівні сприяти подоланню негативних тенденцій розвитку малого підприємництва на сільських територіях.

Ключові слова: підприємництво, мале підприємництво, сільські території, сприяння, розвиток, проблеми розвитку, чинники розвитку.

В статье исследованы состояние и тенденции развития малого предпринимательства на сельских территориях. Отмечено, что малые предприятия занимают значительную долю в развитии производства. Можно утверждать, что развитие малого предпринимательства на сельских территориях находится в критическом состоянии и приводит к дестабилизации экономики. Создание и развитие малого предпринимательства на сельских территориях имеет определенные положительные преимущества. Дано определение понятия «сельские территории». Приведены показатели развития малого предпринимательства на сельских территориях. Перечислены основные проблемы развития малого предпринимательства на сельских территориях. Выделены основные факторы развития малого предпринимательства на сельских территориях. Указано, что основной целью развития малого предпринимательства на сельских территориях должно стать формирование конкурентной среды, а также создание определенной благоприятной экономической, экологической и социальной среды. Дальнейшее развитие малого предпринимательства на сельских территориях будет зависеть от налаживания механизма эффективного взаимодействия между государством и предпринимательством. Перспективу дальнейшего исследования усматриваем в изучении региональных особенностей развития малого предпринимательства на сельских территориях. Полученные результаты могут на локальном уровне способствовать преодолению негативных тенденций развития малого предпринимательства на сельских территориях.

Ключевые слова: предпринимательство, малое предпринимательство, сельские территории, содействие, развитие, проблемы развития, факторы развития.

Growth and stabilization of economic development of rural areas are impossible without creating a favorable mechanism for the development of small business in rural areas. As the financial crisis, the unstable political situation and unfavorable socio-economic trends play a key role in the development of this sector of the economy. The current state of development of rural areas is in a critical phase, which leads to the degradation and extinction of rural residents. The article is devoted to the study of the state and trends of small business development in rural areas. It was noted that small enterprises occupy a significant role in the development of production, including in rural areas. It is noted that the creation and development of small business in the countryside has certain positive benefits, among which one should distinguish: saturation of the market with the goods and services necessary for the local consumer; to stimulate growth of volumes of own production; promote economic development of rural areas and all types of entrepreneurial activity; reduction of unemployment; to promote the introduction of innovations and new technologies; act as a tool for optimizing the organizational structure of the countryside; to act as a source of funds for the budgets of local communities. Under "rural areas" it is necessary to understand the complex multifunctional, socio-economic and production-economic system with certain, inherent in it only quantitative, structural and natural characteristics. The main problems of small business development in rural areas are listed: the main factors of the development of small business in rural areas, which are conditionally combined in the external and internal, are noted. It is noted that the main goal of the development of small entrepreneurship in rural areas should be the formation of a competitive environment, as well as the creation of a certain favorable economic, environmental and social environment. Further development of small business in rural areas will depend on the creation of a mechanism for effective interaction between the state and entrepreneurship. Consequently, the further development of the rural areas of Ukraine depends on how the state, community and rural dwellers work in this regard. The reasons for the slow development of rural areas are the lack of human capital in rural areas, as well as financial support. It is also necessary to develop a single legal space within which social partnership of all members of society can be realized for the common goal – development and prosperity of not a separate group of people, but of the entire population of our rich country.

Key words: entrepreneurship, small business, rural territories, promotion, development, developmental problems, factors of development.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Підприємництво є джерелом стійкого економічного зростання, стабільності суспільно-економічного розвитку сільських територій, що має позитивний вплив на розвиток держави у цілому.

За даними ООН, на малих підприємствах задіяні 50% працездатного населення і виробляється від 30% до 60% національного продукту. Однією з якісних характеристик, яка відрізняє України від європейської економіки, є структура зайнятості працівників по галузях. В Україні мале підприємництво переважно реалізується у сфері торгівлі та обслуговування, тому зростання та стабілізація економіки неможливі без розроблення ефективного механізму підтримки малого підприємництва на сільських територіях. В останні роки посилюється інтерес до вивчення проблем розвитку малого підприємництва на сільських територіях та дослідження тенденцій подальшого розвитку для внесення змін до нормативно-правового регулювання даного сектору економіки, оскільки фінансові кризи, нестабільна політична ситуація та негативні соціально-економічні тенденції мають вирішальне значення не тільки для становлення економіки, а й для розвитку підприємництва на сільських територіях.

Особливої актуальності набуває аналіз стану та тенденцій розвитку малого підприємництва на сільських територіях. Оскільки вимагає постійної ідентифікації вимог і тенденцій глобального бізнес-середовища та відповідної

реакції з боку сільського населення, локальних та регіональних державних структур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблемні питання малого підприємництва висвітлено в працях вітчизняних науковців З. Варналія, Л. Воротіна, М. Маліка, які акцентують свою увагу на різних підходах до вирішення проблем розвитку малого підприємництва. Дослідженню малого підприємництва на сільських територіях присвячено праці П. Саблука, О. Данилевич, Г. Толмачова, К. Шапала, О. Якубця Ю. Лупенка, В. Заяць та ін. Незважаючи на значну кількість публікацій із визначеної проблематики розвитку малого підприємництва на сільських територіях, низка питань залишається невирішеною. Зокрема, останнім часом актуалізується необхідність вивчення сучасних тенденцій розвитку підприємництва на сільських територіях та виявлення проблемних аспектів у цій сфері діяльності.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Однією з умов підвищення соціально-економічного рівня життя сільського населення та держави є розвиток малого підприємництва. Проте зміни в політичному, економічному та правовому контексті потребують постійного дослідження, оскільки мале підприємство на сільських територіях зазнає змін та мусить пристосовуватися до нових умов функціонування.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою дослідження є визначення

стану та тенденцій розвитку малого підприємництва на сільських територіях в умовах фінансово-економічної і політичної кризи.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У країнах із ринковою економікою малі підприємства є особливим видом діяльності й важливою формою господарювання, особливо на сільських територіях, де зосереджено велику кількість вивільнених і незалучених трудових ресурсів.

Реальний стан розвитку малого підприємництва на сільських територіях говорить про те, що вони починаючи з 1991 р. постійно розвиваються. Під підприємництвом розуміють «безпосередню самостійну, систематичну, на власний ризик діяльність із виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг із метою отримання прибутку, яка здійснюється фізичними та юридичними особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності в порядку, встановленому законодавством» [8]. Згідно з чинним законодавством, в Україні немає обмежень щодо здійснення підприємницької діяльності за видами та організаційно-правовими формами її функціонування, котрі пройшли відповідну державну реєстрацію.

У більшості країн світу малий бізнес щороку забезпечує приблизно 35–40% валового внутрішнього продукту та від 60% до 70% приросту нових робочих місць, що дає можливість впливати на рівень безробіття. Статистичні дані 2018 р. показали, що в структурі вітчизняного підприємництва частка малого підприємництва становила 95,5% (тобто 291 154 од.) від загальної кількості, з них 82,7% – мікропідприємства з кількістю працюючих до 10 осіб і річним доходом до 2 млн. євро. 80% усіх зайнятих у різних секторах господарської діяльності в Україні відносяться до сектору малого підприємництва, з яких 48% – зайняті саме у малому підприємстві. Варто відзначити, що такі показники в динаміці залишаються незмінними впродовж 2010–2017 рр. За обсягом реалізованої продукції (товарів, та послуг) на сектор малого підприємництва в 2018 р. в Україні припало 63% загального обсягу реалізованої продукції [4]. Статистичні дані вказують на те, що частка великого бізнесу у ВВП України скоротилася на 8,4 в. п., із 49,1% у 2012 р. до 40,7% у 2018 р., на користь малого підприємництва 4,4% росту. Проте, незважаючи на вищесказане, частка малих підприємств, які припинили свою діяльність, є більшою, ніж тих, які розпочали.

Нинішній стан розвитку сільських територій також перебуває у критичному стані, що призводить до дестабілізації економіки. В Україні налічується 28 441 село, де проживає 31% (13 256 185 осіб) населення (з них 8,5 млн. осіб працездатного віку), 80% поселень – території з чисельністю мешканців менше однієї тисячі осіб. Проте чисельність сільського населення

щорічно зменшується на 132 тис. осіб, поряд із тим знижується частка сільського населення в загальній чисельності України [3]. Мале підприємство на сільських територіях може сприяти залученню людського потенціалу і наявних локальних та регіональних ресурсів, оскільки малі підприємства в розвинутих країнах є ефективними виробниками продукції сільськогосподарського виробництва, сприяють життєдіяльності сільських громад, а також забезпеченню продовольчої безпеки, що є важливим для нашої країни.

Згідно з Концепцією, узгодженою зі Стратегією розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 р., під сільськими територіями варто розуміти історично сформовану в законодавчо визначених межах системну сукупність, що поєднує у собі адміністративно-територіальну (сільські поселення, села, сільські ради) та територіально-функціональну приналежність, що характеризується певним способом життя, відмінним від міського [9].

Отже, «сільські території» – складна багатофункціональна соціально-економічна та виробничо-господарська система з певними, притаманними тільки їй кількісними, структурними, природними характеристиками. Багатофункціональна структура розвитку малого підприємництва на сільських територіях із забезпеченням системного розвитку розглядається як одна з форм їх ефективного функціонування.

Ринкова орієнтація розвитку сільських територій супроводжується докорінною зміною форм власності і форм господарювання підприємств. Під час здійснення ринкових перетворень на сільських територіях важливим напрямом продуктивного використання вільної робочої сили є мале підприємство. Мале підприємство на сільських територіях - це самостійна, систематична, ініціативна господарська діяльність, яка проводиться на сільських територіях із притаманними тільки їй кількісними, структурними, природними характеристиками для отримання прибутку та задоволення власних інтересів.

Малому підприємству притаманні такі особливості: обмежене поле діяльності; невеликий розмір порівняно з усією галуззю; незалежне (самостійне) управління; власний (статутний) капітал; використання територіальних особливостей. У малому підприємстві досягнення результату вирішальною мірою залежить від наполегливості підприємців, їхніх знань, професійної компетентності, високої амбіційності, яка дає змогу ефективно працювати навіть у дуже скрутній ситуації. Найпоширенішими суб'єктами малого підприємництва на сільських територіях є: особисті селянські господарства, фермерські господарства, фізичні особи та товариства.

Вітчизняні науковці виділяють перспективність розвитку малого підприємництва на сільських територіях переважно за рахунок створення нових робочих місць та збільшення

чисельності зайнятих. За різними розрахунками, розвиток малого підприємництва на сільських територіях до 2020 р. сприятиме створенню [7]:

- 31,8 тис. нових робочих місць, що скоротить рівень безробіття на сільських територіях на 0,14% – за песимістичними розрахунками;
- 148,5 тис. нових робочих місць, що призведе до зниження безробіття на 0,68% – за реалістичним варіантом;
- 259,1 тис. нових робочих місць, відповідно, рівень безробіття скоротиться на 1,18% – за оптимістичного.

Згідно зі щорічною оцінкою ділового клімату в Україні, показники ведення бізнесу станом на сьогодні дещо поліпшилися і зросли порівняно з 2015 р. на п'ять пунктів, це відбулося завдяки покращенню поточного ділового середовища та позитивним оцінкам змін регуляторного клімату [1]. Проте попри поліпшення умов ведення підприємницької діяльності, згідно з даними *Doing Business*, у 2017 р. Україна посіла 80-е місце серед 190 країн світу, але за рівнем податкового тиску опустилася за останній рік на один пункт та займає 170-е місце.

Створення та розвиток малого підприємництва на сільських територіях має певні переваги [5]: сприяє насиченню ринку товарами та послугами, які потребують споживачі місцевого ринку, стимулює споживання та зростання обсягів виробництва; сприяє стабільному росту економіки територій та всіх видів діяльності; забезпечує поширення інновацій та новітніх технологій; зменшує реальне безробіття шляхом створення нових робочих місць; сприяє розкриттю креативного потенціалу, що реалізується шляхом створення нових товарів та продуктів; є необхідним інструментом оптимізації організаційної структури територій; сприяє надходженню грошових коштів до територіальних громад.

Не слід розуміти розвиток малого підприємництва на сільських територіях лише як розвиток матеріально-технічної бази, житлового господарства та соціальної інфраструктури на сільських територіях. Важливим має стати підвищення життєвих стандартів сільських мешканців, а також поліпшення якості життя населення, пристосування сільського стилю життя до сучасних вимог. Тому територіальні громади повинні бути активними учасниками розвитку малого підприємництва на сільських територіях.

До основних проблем розвитку малого підприємництва на сільських територіях варто віднести такі [6]:

- загальний стан економіки України та тенденції розвитку малого підприємництва на сільських територіях безпосередньо впливають основні макроекономічні показники;
- для нормального розвитку малого підприємництва на сільських територіях варто зменшити монополізацію великого бізнесу, оскільки саме він витісняє малі підприємства шляхом поглинання ринку;

- обмежений доступ малого підприємства до фінансових ресурсів. Не сприяють розвитку малого підприємства високі процентні ставки кредитування, які були введені НБУ для сповільнення інфляції, що зменшило конкурентні переваги та унеможливило розвиток підприємства із залученням іноземного інвестора;

- відсутність стартового капіталу, власних фінансових ресурсів, сировини матеріалів, приміщень та обладнання;

- недосконалість податкової системи, високі відрахування до фонду заробітної плати, єдиного і соціального внеску призвели до тінізації підприємства. Різноманітні податкові «новації», прийняття змін до Податкового кодексу в 2017 р. дали можливість фіскальним органам здійснювати ручне керування збору ПДВ;

- низька конкуренція на внутрішніх ринках;
- нестабільність умов ведення бізнесу, бюрократія, рейдерство призвели до підвищення рівня корупції;

- порівняно з великими корпораціями суб'єкти малого підприємства на сільських територіях мають менші можливості для розширення територій збуту своєї продукції;

- незважаючи на велику кількість об'єктів інфраструктури підтримки малого підприємства на сільських територіях, вони мають невеликий вплив на його розвиток;

- державна підтримка малого підприємства на сільських територіях часто носить суто декларативний характер;

- відсутність навичок підприємливості у власників, підготовки та перепідготовки кадрів;

- обмежені можливості щодо захисту від протиправних посягань;

- обмежений доступ до інновацій та наукових досліджень. Через обмежений доступ до фінансових та трудових ресурсів малі підприємства на сільських територіях мають незначні можливості самостійно реалізовувати дослідницькі проекти, спрямовані на постійне технічне та технологічне вдосконалення.

Економіка малого підприємства на сільських територіях має великий потенціал економічного зростання, для активізації цього потенціалу важливо, щоб ресурси, ризики та ініціатива були тісно пов'язані між собою. Для сільських територій і малого підприємства є актуальними розроблення та реалізація обґрунтованої та ефективної державної політики, що є основою економічного й соціального благополуччя держави.

Стратегічною метою економічної і соціальної політики на сільських територіях має стати багатофункціональний розвиток сільських територій, за якого зросла б їхня роль просторової бази не лише сільськогосподарського виробництва, а й несільськогосподарських видів діяльності, а також сприятливого середовища проживання. Тому важливим є розроблення програм

відродження сільських територій та їхніх жителів як господарів землі.

Програми соціально-економічного розвитку сільських територій мають ґрунтуватися на чотирьох підходах, а саме [9]:

– цільові програми розбудови соціальної інфраструктури, що розробляються на регіональному та локальному рівнях управління тощо;

– комплексні програми соціально-економічного розвитку сільських територій;

– регіональні програми соціально-економічного розвитку сільських територій;

– конкретизація програм соціально-економічного розвитку на поточний рік.

Чинники розвитку малого підприємництва на сільських територіях можуть розглядатися з різних підходів. Передусім можна використовувати традиційний підхід, відповідно до якого такими чинниками є ресурсні можливості, тобто людські ресурси (демографічні), ресурси капіталу (майнові) і ресурси природного середовища, у т. ч. землі – території. Науково-технічний прогрес і процес трансформації економіки призвели до появи нових підходів до традиційних чинників розвитку малого підприємництва на сільських територіях. При цьому можна виділити дві групи чинників:

– внутрішні (ендогенні) чинники – як початок, зародження ідеї заняття підприємницькою діяльністю. Тут можуть мати вплив різні імпульси, помисли, ідеї зі сторони, що штовхають конкретну особу до заняття підприємництвом;

– зовнішні (екзогенні) чинники включають створення відповідної ситуації, сприятливої для заняття бізнесом. Це можуть бути добрі (значно сприятливіші) правові передумови, можливість доброго фінансування чи одержання потрібних ресурсів і, передусім, поява нової потреби, яка може бути задоволена.

Основною метою розвитку сільських територій має стати формування конкурентного середовища, зокрема шляхом створення продуктивної зайнятості, а також сприяння розвитку підприємництва, у тому числі й малого. Створення відповідних умов можливе за умови досягнення відповідного економічного, екологічного та соціального середовища, а також залежності від ролі регіону в міжрегіональному розподілі праці. Отже, аграрна політика розвитку регіонів має бути спрямована на раціональне використання агроприродних ресурсів, захист

навколишнього середовища та збереження екологічності сільськогосподарського виробництва.

Розвиток малого підприємництва на сільських територіях не варто розглядати лише як створення матеріально-технічної бази та соціальної інфраструктури. Підвищення рівня життя сільського населення та налагодження специфічного сільського укладу мають бути центральною частиною процесу реформування, а територіальні громади – її основними учасниками.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Мале підприємництво на сільських територіях є основою ринкової економіки, створює необхідну атмосферу конкуренції, здатне швидко пристосовуватися до змін ринкових умов та створює додаткові робочі місця. Розвинуте мале підприємництво на сільських територіях – перш за все, високий рівень сервісу та доступні ціни на товари і послуги для споживання місцевими жителями.

Нинішній стан розвитку малого підприємництва на сільських територіях перебуває на неналежному рівні, що свідчить про складні нормативно-правові та соціально-економічні умови та середовище ведення підприємництва в Україні. Статистичні дані підтверджують той факт, що кількість малих підприємств збільшується, але більша частина з них після першого року функціонування банкрутує через монополізацію великого бізнесу, оскільки саме він витісняє малі підприємства шляхом поглинання ринку.

Отже, подальший розвиток сільських територій України залежить від того, як спрацюють у цьому відношенні держава, громада та сільський мешканець. Причиною, що сповільнює розвиток сільських територій, є відсутність реалізації людського капіталу на сільських територіях, а також фінансової підтримки. Також необхідно розробити єдиний правовий простір, у межах якого може бути реалізоване соціальне партнерство всіх членів суспільства заради спільної мети – розвитку та процвітання не окремої групи населення, а всього населення нашої багатой країни.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в аналізі регіональних особливостей розвитку малого підприємництва на сільських територіях. Одержані результати можуть на локальному рівні сприяти подоланню негативних тенденцій розвитку малого підприємництва на сільських територіях.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аналітичний звіт «Щорічна оцінка ділового клімату 2016». URL: <http://www.lev.org.ua/abca.html> (дата звернення: 06.05.2019).
2. Державна підтримка малого та середнього бізнесу. Спеціальний звіт URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?or=1&z=2028> (дата звернення: 06.05.2019).
3. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2016 р. № 385. URL: www.kmu.gov.ua/document/247566233/P0385-00.doc (дата звернення: 06.05.2019).

4. Державний комітет статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. 2018 (дата звернення: 12.04.2019).
5. Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015–2020 роки. URL: <http://minagro.gov.ua/node/16025> (дата звернення: 06.05.2019).
6. Компонент «Розвиток сільських територій». URL: http://www.swap-rural.org.ua/ua/rural_development (дата звернення: 06.05.2019).
7. Малік М.Й. Підприємництво і розвиток сільських територій. *Економіка АПК*. 2016. № 6. С. 97–103.
8. Про підприємництво : Закон України від 21 липня 2012 р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12/ed20120721> (дата звернення: 13.04.2019).
9. Проект Єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015–2020 роки. *Міністерство аграрної політики та продовольства України*. URL: <http://minagro.gov.ua/system/files> (дата звернення: 13.04.2019).
10. Стратегічні напрями розвитку підприємництва і кооперації в сільському господарстві на період до 2020 року / Ю.О. Лупенко та ін. ; за ред. М.Й. Маліка. Київ : ННЦ ІАЕ, 2013. 50 с.
11. Толмачова Г.Ф., Якуб'як О.В. Тенденції розвитку малого підприємництва у сучасних економічних умовах України. *Управління економікою: теорія та практика*: Київ : ІЕП НАНУ, 2014. С. 212–140.
12. Шаптала К.О. Стратегічні орієнтири розвитку сільських територій. *Культура народів Причорномор'я*. 2011. № 207. С. 181–183.